

<https://doi.org/10.28925/2311-259x.2025.4.1>
УДК 82.091:930.85

Ольга Тетеріна

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України
вул. М. Грушевського, 4, Київ, 01001, Україна
 <https://orcid.org/0000-0002-8722-8707>
olgateterina@ukr.net

ПРОБЛЕМА ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ В КОНЦЕПЦІЇ Д. ЧИЖЕВСЬКОГО — КОМПАРАТИВІСТА КРИЗЬ ОПТИКУ КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ

*Пам'ять збегірає все минуле, змінюючи тим самим все сучасне (Д. Чижевський)
Книга, як міст, єднає читача з далеким минулим, для автора вона є зверненням до нащадків
у майбутньому (Д. Чижевський)
Читання і переклад — уже інтерпретація... Кожен читач — наполовину перекладач... Переклад — це наче міст між двома мовами. Він з'єднує два береги одного материка (Г.-Г. Гадамер)*

Частина перша

Книга як метафора культури: між минулим і майбутнім. Читання — сприйняття — інтерпретація

У праці вперше комплексно осмислено погляди одного з чільних представників літературознавства українського закордоння Д. Чижевського на переклад як багатоаспектну наукову проблему, що становить предмет пропонованого дослідження. Мета роботи та зумовлені нею завдання полягають у вивченні перекладознавчої концепції автора як важомого складника компаративістської моделі вченого крізь призму культурної пам'яті. У дослідженні застосовано здобутки історико-порівняльного, контекстуального аналізу, методики рецептивно-естетичної та культурно-історичної шкіл.

Результати дослідження. У першій частині роботи розглянуто принципи рецептивного підходу, які застосував Д. Чижевський ще в ранній період своєї наукової діяльності, зокрема до осмислення читання з погляду психології (що досі залишалось поза увагою дослідників). У другій частині праці доведено: теоретико-методологічний інструментарій, який залучив учений, переформатовує й вивчення перекладу як прояву рецепції та механізму інтерпретації / трансформації закордонної культурної спадщини на національному ґрунті.

Перекладознавча концепція Д. Чижевського, продовжуючи традицію осмислення художнього перекладу в проєкції міждисциплінарного підходу, яку заклали, зокрема, українські вчені другої половини ХІХ — першої третини ХХ століття, принципово поглиблює його багатоаспектне дослідження (підпорядковуючи суто перекладацькі питання загальнолітературним / загальнокультурним): автор уперше привертає увагу до ролі перекладу як найактивнішого «фігуранта» в полілозі — крізь час і простір — не лише мов, літератур, культур, а й епох і традицій, що переконливо вияскравлює осмислення означеного феномена крізь оптику культурної пам'яті. Закцентовано увагу на тому, що новаторські погляди Д. Чижевського на художній переклад водночас збагачують компаративістську модель ученого (що охоплює широкий спектр взаємопов'язаних між собою проблем кон-
тактології й типології) та посутньо увиразнюють уявлення про неї.

Перекладознавча концепція Д. Чижевського, яку розглянуто в контексті суголосних поглядів представників насамперед герменевтики й рецептивної естетики, сучасних теорій культурного трансферу, тотального перекладу, культурної пам'яті та ін., дає всі підстави для переконливого висновку про те, що вчений-емігрант значно випередив свій час. Новаторські думки й ідеї дослідника, сигналізуючи про важливість розширення меж комплексного вивчення феномена перекладу на багатьох рівнях і в різних контекстах (із залученням теоретико-методологічного інструментарію літературознавства, насамперед порівняльного, філософії, психології, антропології, соціології, культурології та ін.), не тільки окреслюють місце / внесок тогочасної української науки в розвиток світової гуманітаристики в цілому, а й указують великі перспективи для майбутніх міждисциплінарних досліджень означеного художнього явища «під зводом» компаративістики.

Ключові слова: художній переклад; читання; культурна пам'ять; літературознавча компаративістика; художня рецепція; вплив; стимул; інтерпретація.

Постановка проблеми. За сучасної доби, яку визначає напружене протистояння глобалізаційних та антиглобалізаційних процесів, значної ваги в царині гуманітаристики набуло звернення вчених до різноаспектного вивчення пам'яті, серед багатьох видів якої особливо важливе місце належить культурній пам'яті. Дослідження культурної пам'яті реактуалізують проблему традицій і новаторства в літературі / культурі, вияскравлюючи й «місію» художнього перекладу як потужного чинника розвитку культури загалом.

Водночас автори наголошують на «певній інтегративній ролі» cultural memory studies (Грінченко, 2014, с. 9) у виробленні / формуванні широкої теоретико-методологічної парадигми міждисциплінарного підходу, який нині виразно демонструє свою функціональність, засвідчуючи методологічну переорієнтацію гуманітарних наук, зокрема й літературознавства (Будний, 2008). Варто зауважити, що великою мірою інтегративну роль у такому контексті виконують і ті перекладознавчі студії, які спрямовані на вивчення перекладу як багатоаспектної наукової проблеми, з акцентом на вагомому значенні цього художнього явища насамперед як одного з винятково важливих механізмів розвитку культури на багатьох рівнях, що також зумовлене антропологічним і пов'язаним із ним культурним поворотом у сфері гуманітарних галузей у цілому. З іншого боку, застосування різних підходів до дослідження такого складного феномена, як художній переклад, що передбачає залучення методологічного інструментарію літературознавства, насамперед порівняльного, мовознавства, перекладознавства, філософії, психології, антропології, культурології, соціології та ін., уможливорює його цілісне осмислення.

Американський дослідник С. Тотосі де Зепетнек, який обґрунтував важливість оновлення порівняльного літературознавства, окреслив великі перспективи теоретико-методологічного потенціалу галузі для міждисциплінарного й кроскультурного вивчення письменства та культури загалом (Tötösy de Zepetnek, 1999). Одразу треба наголосити на ключовій — і щодо вивчення художнього перекладу — ролі літературознавчої компаративістики, яка концептуально поглиблює та контекстуально збагачує дослідження означеного явища, виводить / підносить його на якісно новий рівень.

Осмислення перекладу насамперед із погляду його функціональності в літературному розвитку з акцентом на вирішальній ролі культури-реципієнта, що репрезентують концепції, думки, ідеї закордонних та українських учених (серед яких С. Баснет, Д. Дюришин, Л. Грицик, Р. Гром'як, І. Івен-Зогар, М. Ільницький, Л. Коломієць, М. Лановик, А. Лефевр, І. Лімборський, О. Павленко, Г. Сиваченко, П. Топер, П. Тороп, С. Тотосі де Зепетнек, Г. Турі та інші), посутньо розширює межі

його вивчення в міждисциплінарній проєкції. Про це виразно сигналізує діапазон підходів до перекладу, який постійно збільшується та вражає своєю масштабністю: від зосередження уваги на питаннях методу, принципів, стратегії відтворення змісту й форми оригіналу іншою мовою, а також на інформаційно-просвітницькій функції перекладу через принципове розширення розуміння цього художнього явища не лише як міжмовного, а й міждисциплінарного та міжкультурного феномена (що виразно засвідчує й культурний поворот у перекладознавстві), через потрактування його як важливого прояву рецепції інонаціонального художньо-естетичного досвіду на змістовому та формальному рівнях, із акцентом на двосторонньому характері міжкультурного діалогу (залучаючи здобутки насамперед герменевтики й рецептивної естетики), і до вивчення перекладу в проєкції інтертекстуального, інтермедіального аспектів, теорій тотального перекладу, культурного трансферу тощо.

Особливо показова в окресленому контексті теорія культурного трансферу, що демонструє «зворотний бік компаративізму», за словами одного з її засновників М. Еспаня («Історія цивілізацій як культурний трансфер», 2009), який привернув увагу водночас до проблематики пам'яті, стверджуючи важливість її осмислення / переосмислення з погляду міжкультурної взаємодії. Французький учений наголошує на тому, що культурний трансфер не є вивченням літературного впливу одного автора на іншого, бо зумовлюється не так «експортом», як «потребами» культурного простору, у якому відбувається засвоєння чужого, обстоює тезу про визначальну роль культури-реципієнта і її контексту, що передбачає інтерпретацію / реінтерпретацію інонаціональних художніх здобутків. Цю концептуальну думку дослідник проєктує й на проблему художнього перекладу.

Подібна логіка мислення, близька концепціям представників різних наукових шкіл ХХ століття, насамперед герменевтики й рецептивної естетики, які об'єднує увага до осмислення механізмів рецепції як тріади взаємопов'язаних процесів «пізнання / розуміння — сприйняття / засвоєння — переосмислення / трансформація», спостерігалась і за попередніх періодів у поглядах мислителів, письменників та дослідників, зокрема українських.

Утім за радянського періоду під тиском ідеології загальмовано / деформовано розвиток компаративістики, яка переорієнтовується на дослідження міждисциплінарних зв'язків, насамперед впливу російської літератури на письменства інших народів, що власне обмежує / витісняє вивчення національної специфіки літератур, а також особливостей творчого засвоєння й переосмислення світових художніх здобутків (насамперед через переклад) у національному

культурному контексті. Не випадково, що в тогочасних перекладознавчих дослідженнях учених материкової України переважав лінгвістично-стилістичний підхід (Шмігер, 2009, с. 190–209) на противагу поодиноким спробам розглянути означений феномен у культурологічному аспекті.

За постколоніальної доби вагома роль належить вітчизняним компаративістам у переформатуванні зокрема й моделі дослідження перекладу як важливого складника порівняльного літературознавства (див.: Гром'як, 2004, с. 13), а власне у відновленні та розвитку, що принципово важливо, перерваної за часів тоталітаризму вітчизняної традиції багатоаспектного вивчення художнього перекладу (див. ширше: Тетеріна, 2004), яку ще в XIX столітті визначав міждисциплінарний підхід (Тетеріна, 2023).

Поглиблюючи осмислення проблеми літературознавчої рецепції, учені привертають увагу до вивчення явища взаємодії «свого» й «чужого» при перекладі художнього твору крізь призму національної ідентичності, із наголосом на його винятковій важливості за епохи глобалізації (Лімборський, 2011). Окреслений вектор компаративних студій, увиразнюючи сучасний стан розвитку галузі, уповні узгоджується з головною темою порівняльного літературознавства, яку Д. Наливайко визначив як зустріч «свого» й «іншого», особливо «експлікація того, як “інше” стає “своїм”» (2007, с. 42).

Посутньо розширює дослідження перекладу як діалогу літератур / культур, насамперед з огляду на актуалізацію контекстуальних проблем, його осмислення в аспекті проблематики пам'яті (див. ширше про це: О. Павленко, «Художній переклад як носій культурної пам'яті», 2018), що потребує залучення «чинників культурологічного, психологічного й філософського порядку» (Павленко, 2018, с. 176).

Варто розглянути й засадничі положення теорії культурної пам'яті А. Ассман («Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті», 2014), що вирізняється серед широкого кола сучасних cultural memory studies комплексністю вивчення означеної проблеми.

Розвиваючи логіку думки німецької науковиці, важливо привернути увагу й до перекладу (невід'ємної частини літератури / культури!) як важливої — специфічної — форми культурної пам'яті, а водночас — функціонального механізму її сприйняття і трансформації, що, своєю чергою, дає імпульси для появи нових художніх здобутків / сенсів та оновлення літературної / культурної традиції, стимулюючи подальший культурний «рух» у цілому.

З одного боку, якщо осмислити крізь призму поглядів авторки, яка визначає функції, засоби та носії культурної пам'яті в згаданій праці, й феномен перекладу, то окреслений контекст спроможний посутньо розширити уявлення про багатогранність і різномірність означеного художнього

явища (перекладу). Концепція культурної пам'яті А. Ассман актуалізує рецептивний підхід до вивчення художнього твору (пам'ятника культури) у проєкції антропологічного, психологічного, філософського та культурологічного аспектів. Винятково важливо наголосити й на ролі перекладу в динаміці трансформаційних процесів у культурі (у синхронії та діяхронії) загалом.

З іншого боку, погляд на переклад у широкому сенсі (як багатогранне явище, що репрезентує різні рівні рецепції культурних надбань і їхньої трансформації / «пересотворення» в нових культурних просторах) посутньо вияскравлює розуміння ваги самого феномена культурної пам'яті з огляду на складні процеси взаємодії двох її частин — функціональної та накопичувальної (Ассман, 2014, с. 144–154), забезпечуючи взаємопроникнення та взаємообмін культурними цінностями, що є, своєю чергою, запорукою / «рушієм» розвитку культури.

Серед багатьох теоретико-методологічних концепцій вивчення перекладу як особливого прояву літературної / культурної рецепції, форми зв'язків між авторами, літературами, культурами, видами мистецтв, що відіграє винятково важливу *поліфункціональну* роль у процесах сприйняття та переосмислення культурних пам'яток (своєрідного їхнього повернення / «оживлення» в нових інтерпретаціях), вирізняється багатоаспектна перекладознавча модель Дмитра Чижевського, що репрезентує лише одну зі сфер різнобічних інтересів ученого-емігранта, який зробив вагомий внесок у розвиток різних галузей гуманітаристики, зокрема й закордонної. Праці українського «полігістора» (Фізер, 2005, с. 56), що протягом тривалого часу викликають великий інтерес дослідників (див. ширше: Пельо, 2019), зберігають свою актуальність і нині.

Наукові здобутки Д. Чижевського «належать до того феномена європейської культури, <...> — констатує Р. Мних, — котрий можна окреслити як проблема *єдності філософії та філології* у духовній історії» (2003, с. 17) (курсив автора. — О. Т.), що власне пояснює масштабність і «стереоскопічність» мислення вченого і як компаративіста — одного з найчільніших представників порівняльного літературознавства українського закордоння 30–80-х років XX століття. Принагідно слід зацентувати, що значення внеску дослідників-емігрантів, які продовжили національні традиції XIX — першої третини XX століття та творчо застосували західні методології, полягає не тільки в забезпеченні безперервного розвитку української компаративістики з огляду на неможливість її повноцінного поступу в умовах тоталітаризму в підрадянській Україні — передусім в осмисленні вітчизняної літератури / культури в широкому європейському контексті, з акцентом на її національній специфіці, а й в інтеграції української науки про літературу в простір світової гуманітаристики в цілому (див. ширше: Teterina,

2025). З цим пов'язана винятково вагома місія Дмитра Чижевського (насамперед як відкривача українського бароко й осмислення означеного феномена в європейському культурному просторі, автора однієї з перших порівняльних історій слов'янської літератури, а також багатьох інших новаторських праць), що здобула високе поцінування й закордонних колег.

Показово: дослідження вченого віддзеркалюють широкий спектр проблем контактології та типології (із виходом у сфери філософії, психології, культурології та ін.), серед яких важливе місце посідає багаторівнєве вивчення феномена рецепції, зокрема функціональності художнього перекладу в розвиткові національного письменства.

Проблема художнього перекладу — важливий компонент «синтетичної» концепції літератури / культури Д. Чижевського як компаративіста, теоретико-методологічну основу якої визначає міждисциплінарний характер. Попри те, що літературознавчий і філософський доробок ученого, який становить певну цілість, перебуває в полі дослідницької уваги в різних проєкціях, перекладознавчі погляди Д. Чижевського ще не поставали предметом окремого вивчення, зокрема й в окресленому контексті. Варто зазначити, що науковці різних поколінь, аналізуючи літературознавчі праці автора, насамперед його історію української літератури, лише принагідно згадують про інтерес Д. Чижевського до перекладів (І. Величковського, Г. Сковороди, С. Тодорського), який трактують, утім, крізь призму суто перекладацьких питань (Мишанич, 2003; Брайко, 2009; Василенко, 2023).

Це, своєю чергою, переконливо сигналізує про назрілу потребу комплексного вивчення перекладознавчої моделі Д. Чижевського як вагомого складника компаративістської концепції вченого крізь оптику культурної пам'яті, що становить мету пропонованої праці. Завдання дослідження полягають у визначенні принципів рецептивного підходу, які застосував Д. Чижевський ще в ранній період своєї наукової діяльності, зокрема до осмислення читання з погляду психології; аналізі залученого вченим теоретико-методологічного інструментарію до вивчення перекладу як прояву рецепції та механізму інтерпретації / трансформації закордонної культурної спадщини на національному ґрунті крізь призму культурної пам'яті; з'ясування внеску Д. Чижевського щодо розширення меж вивчення феномена перекладу як проблеми порівняльного літературознавства в проєкції міждисциплінарного підходу.

Особливий інтерес у цьому контексті становить осмислення поглядів Д. Чижевського, який випереджав свій час, на прояви та механізми рецепції в духовно-культурному та художньо-естетичному вимірах у світлі сучасних наукових концепцій, що репрезентують праці представників герменевтики й рецептивної естетики, а також теорій культурного трансферу, тотального

перекладу, інтермедіального підходу, досліджень культурної пам'яті та ін. Усім цим зумовлені *актуальність і новизна* пропонованої роботи.

Основна частина. У центрі багатоаспектної перекладознавчої моделі Д. Чижевського — погляд на художній переклад як вагому частину національного письменства, чинник його змістового й формального збагачення / оновлення, а також як механізм «пересотворення» оригіналу на власному ґрунті в процесі взаємопізнання / взаємобміну двох культур і потужний стимул для оригінальної творчості.

Вагомості та масштабності перекладознавчим поглядам ученого надає трактування перекладу як з'єднувальної ланки між епохами — не лише як чинника формування уявлення про культури, історії та духовне життя за попередніх періодів («джерело їхнього пізнання»), а і як ретранслятора-перетворювача культурної пам'яті на новому етапі та в іншому національному просторі, механізму засвоєння та переосмислення художньо-естетичних здобутків іноземних літератур з огляду на розвиток / трансформацію традиції.

Перекладознавча концепція Д. Чижевського як невід'ємний складник компаративістської моделі вченого принципово увиразнює функціональність рецептивного підходу серед багатого теоретико-методологічного інструментарію, який застосовував і поєднував учений (насамперед історико-порівняльний, контекстуальний, інтермедіальний методи), досліджуючи національну літературу в європейському контексті, обґрунтовуючи погляд на розвиток культури як зміну культурно-історичних епох, з акцентом на проблемі стилю та ролі традиції.

Важливо наголосити на увазі автора, ще в початковий період його наукової діяльності, до феномена сприйняття (який донині викликає особливе зацікавлення дослідників). У зв'язку з цим значний інтерес становить призабута праця вченого «До психології читача та читання» (побачила світ ще 1929 року на сторінках празького часопису «Книголюб»), яка до останнього часу залишалась не охопленою увагою науковців. Ця робота Д. Чижевського, що принципово увиразнює уявлення про формування теоретико-методологічного підґрунтя компаративістської концепції автора на етапі її становлення, потребує докладного вивчення, зокрема й із огляду на визначений аспект пропонованої статті.

Показовим у цьому контексті є дослідження відомого діаспорного вченого Г. Грабовича «Теорія та історія: “горизонт сподівань” і рання рецепція нової української літератури (Prolegomena)», у якій автор обстоює функціональність рецепційної теорії для вивчення, зокрема, окресленого періоду вітчизняної літератури та наголошує: «Модель рецепції мала би бути пріоритетною для українського літературознавства» (2003, с. 46), — що, власне, вповні узгоджується з традицією української науки про літературу останніх

десятиліть XIX століття, яку репрезентують насамперед «психологічно-філософські концепції» О.Потебні та І.Франка (див. ширше: Гнатюк, 2017), увагою до означеного методологічного підходу сучасних представників материкового літературознавства, а також учених-емігрантів 1930–80-х років, серед яких одне з центральних місць належить Д.Чижевському.

Розвідка «До психології читача та читання» винятково важлива не тільки тим, що демонструє на етапі становлення компаративістської моделі вченого (це має посутнє значення і щодо питання формування його перекладознавчої концепції) глибоке осмислення проблеми сприйняття художнього твору як діалогу / співтворчості автора й читача з головним акцентом на ролі реципієнта як «актанта» міжлітературного / міжкультурного спілкування, об'єднуючи погляд українського дослідника (який творчо засвоїв ідеї вітчизняних і закордонних мислителів попередніх епох) і концепції представників літературно-критичної думки другої половини XX століття, насамперед герменевтики й рецептивної естетики, які оприявнилися значно пізніше. Ця робота водночас виразно сигналізує про функціональність і психологічного аспекту, що разом із компаративістським, філософським, а також антропологічним (див. ширше: Мейзерська, 2009) становлять теоретико-методологічне «осердя» / основу концепції вченого, яку визначає міждисциплінарний характер.

Особливої значущості ранній праці Д.Чижевського додає те, що автор у ній чи не вперше осмислює означені проблеми крізь призму концепту «культурна пам'ять», послуговуючись цим терміном.

Хоча Д.Чижевський у своїй розвідці і не проводить паралелі між процесами читання та перекладу, як Г.-Г.Гадамер у значно пізнішому дослідженні «Читання як перекладання»¹, важко не помітити суголосності в поглядах обох авторів на проблему рецепції: дослідники трактують читання не лише як розуміння / засвоєння, а і як інтерпретацію. Навіть можна було б зауважити в праці німецького вченого (якого наснажують думки представників Романтизму, зокрема Ф.Шлегеля про «тямущого читача-інтерпретатора» (Гадамер, 2001а, с. 146), спроектовані Г.-Г.Гадамером і на процес перекладу) своєрідне розгортання логіки мислення й Д.Чижевського. У цьому контексті важливий не тільки творчий діалог, а й товаришування колег. Як згадує сам Г.-Г.Гадамер, їхня «приязнь» із Д.Чижевським розпочалася ще 1923 року (2003, с. 175). Прикметно, що в праці «Читання як перекладання» автор орієнтується на думку Д.Чижевського про неперекладність

творів М.Гоголя (2001а, с. 150) — такий висновок впливає на підставі спогадів німецького вченого про українського колегу (див. ширше: Гадамер, 2003, с. 175–176). Г.-Г.Гадамер, який вважав Д.Чижевського «великим мудрецем», акцентував на широті його універсальних знань та оригінальних ідей, також зазначав, що Д.Чижевський йому «пізніше завжди давав свої вчені нотатки з питань історії літератури» (2003, с. 178). У цьому контексті варто наголосити: наведені дані лише підтверджують факт взаємообміну думками й ідеями учених як стимул для подальших розмислів, а згадані їхні праці, між якими відстань у пів століття, переконливо підтверджують близькість поглядів дослідників на рецепцію як творчий процес.

Д.Чижевський, який одне з головних завдань своєї розвідки вбачав у тому, щоб встановити типи читачів і форми читання, окреслив проблему, що пізніше стане визначальною насамперед для концепцій представників герменевтики й рецептивної естетики — це активна роль читача, яку вчений-емігрант трактує, об'єднуючи процеси розуміння, сприйняття й інтерпретації, як своєрідний механізм «переходу від засвоєння самих думок, що “вложені” в книгах, до передумовання й обмірковування їх, до власного знайомства — з природою, <...> пам'ятниками старовини, “джерелами історії”» (1929, с. 20) (курсив мій. — О. Т.). Прикметно: Г.-Г.Гадамер також звертає увагу у своїй праці на появу нових сенсів у процесі сприйняття читачем тексту автора: «Коли, виходячи з пізнішого власного досвіду й яснішого бачення, переконливо трансформуватимеш зміст прочитаного тексту у своє мовлення, навіть не помічаючи, як багато свого вкладаєш у читання» (Гадамер, 2001а, с. 146) (курсив наш), — що німецький автор проєктує і на переклад.

Принципово важливе спостереження Д.Чижевського, яке виразно засвідчує широкий міждисциплінарний характер його концепції загалом (із виходом, зокрема, у сфери психології та соціології), над тим, що «читання, як психічне явище є не лише індивідуальний психічний процес, а і процес соціальний. В кожному творі сконцентрований певний соціально-психічний матеріал (власне те, що зберегла й трансформувала культурна пам'ять, який, незалежно навіть від волі та бажання читача, входить у його свідомість через читання» (1929, с. 23) (курсив мій. — О. Т.). Прикметно, що й Г.-Г.Гадамер не оминає питання віддзеркалення певного стану суспільства в художніх образах, яке розглядає в дещо іншій проєкції, зумовленій уже іншою часовою перспективою (2001b, с. 162–163).

Принагідно варто підкреслити, що до трактування проблеми читання як прояву рецепції, з акцентом на взаємопов'язаності процесів розуміння, засвоєння й інтерпретації, учений-емігрант звертається і в наступних своїх працях (зокрема, «Платон в Давній Русі», 1931; «Антична

¹ Слід зауважити, що неточний переклад назви праці Г.-Г.Гадамера «Lesen ist wie Übersetzen» (1989) як «Читання і перекладання» (Гадамер, 2001а, с. 145) нейтралізує закладений у назві концептуально важливий акцент автора саме на герменевтичному підході до тексту.

література в старій Україні», 1956). Цікаві, насамперед із погляду психології, розмисли автора, який порушує також проблему пам'яті, над специфікою самого процесу читання в давній період: «Старовинний читач читав не так, як модерновий, що пробігає очима десятки сторінок. Стационарне читання допомагало окремим дрібним зауваженням і фразам міцно втриматися в пам'яті <...> читача; з декількох побіжних вказівок складалася яскрава і опукла картина» (2005с, с. 65). Не випадково вчений, осмислюючи сприйняття культурних здобутків Античності давньою українською літературою, зокрема крізь призму проблеми читацької рецепції, надавав значення не тільки перекладам, а й, поряд із цитатами та переказами, навіть «дуже далеким *рефлексам* читання античної літератури» (2005а, с. 54) (курсив мій. — О. Т.), підкреслюючи її творчий характер. Прикметна заувага дослідника, що «латинська література стає звичним, щоденним читанням» (2005а, с. 54): українські мислителі цитують із пам'яті античних авторів (слід додати: у власній інтерпретації).

У праці «До психології читача та читання» Д. Чижевський, послуговуючись терміном «культурна пам'ять», привертає увагу до «трансформаційних» процесів, які відбуваються в культурі під її (культурної пам'яті) впливом. Означена проєкція готувала ґрунт для становлення вчення автора (що творчо засвоїв і переосмислив, як сам зауважував, здобутки попередників, насамперед Г. Вельфліна, М. Антоновича, М. Зерова) про культурно-історичні епохи як зміну стилів і визрівання його поглядів на роль традиції в розвитку літератури / культури, зокрема й на значення перекладу як багатофункціонального художнього явища в окресленому контексті.

Наголошуючи на активній ролі читача, дослідник порушує ще одну проблему, що тісно пов'язана з процесом читання, — критичного сприйняття твору. На переконання вченого, «літературний критик має бути ідеальним читачем» (1929, с. 22). Розвиваючи думку Д. Чижевського та проєктуючи її на пізніші його розмисли над проблемою художнього перекладу, можна додати: перекладач має прагнути до того, щоб водночас бути «ідеальним» і читачем, і критиком оригіналу (згідно з логікою мислення автора).

У своїй праці вчений, випереджаючи час, обґрунтував концептуальну тезу про «діалогічний характер процесу читання та розуміння» (1929, с. 23) — основоположну й для пізніших літературознавчих теорій (насамперед герменевтики та рецептивної естетики). Трактуючи процес читання як розмову з автором книги, дослідник стверджує: «Найкраща книга є та, що *передбачає* завдання та завваги цього абстрактного *співбесідника-читача*» (Чижевський, 1929, с. 23) (курсив мій. — О. Т.). Водночас «читач, який не помічає соціально-психологічного елементу в тому, що він читає, в першу чергу не помічає автора, є взагалі

поганий читач» (1929, с. 23). Наведену думку можна також потрактувати і як вимогу до перекладача, який спочатку постає в ролі читача оригіналу. У зв'язку з цим варто зазначити, що Д. Чижевський як дослідник художнього перекладу надавав великої ваги проблемі сприйняття й переосмислення першотвору згідно зі світоглядом тлумача, контекстом літератури-реципієнта, органічності засвоєння художніх цінностей іноземних літератур на національному ґрунті загалом (про що мовитиметься в другій частині пропонованої статті).

Принципово важливе також положення вченого про твір / книгу як єдність змісту й форми, що мало засадниче значення в процесі формування його концепції літературного розвитку загалом і перекладознавчих поглядів зокрема. Диференціюючи словесну та графічну форми книги, він привертає увагу й до проблеми сприйняття творів візуальних видів мистецтва, що трактує як один зі «шляхів пізнання минулого», — власне «прочитання» / «перепрочитання» певних ареолів культурної пам'яті (проєктуючи розмисли Д. Чижевського крізь оптику *cultural memory studies*). Автор поціновує вдало дібраний ілюстративний матеріал, перегляд якого здатний посутньо збагатити рецепцію, зокрема історії літератури (1929, с. 25), наближаючись і до осмислення феномена перекладу з «мови» одного виду мистецтва «мовою» іншого (що залишається винятково актуальним для досліджень означеного художнього явища в проєкції інтермедіального підходу).

Масштабність мислення Д. Чижевського як ученого вже на початковому етапі наукової діяльності засвідчує увага автора до «колосального діапазону», за його словами, окресленої проблеми та багатоаспектного її вивчення в широкому контексті, з акцентом на особливостях культурно-історичних епох, стилів, національного менталітету тощо (1929, с. 13–14). Типи читачів, наголошував учений, залежні від тих психічних типів, що панують у певну добу і в певного народу, від тих літературних стилів і того літературного репертуару, який цим читачам приступний, і від тих культурних умов, які більше сприяють виробленню того чи іншого типу читання і читачів (1929, с. 15).

Не випадково особливий інтерес автора, який обстоює активну роль реципієнта, викликають ті типи читачів, які найвиразніше демонструють творчий потенціал, вияскравлюючи діалогічний характер сприйняття, і відповідно потребують «детального історичного і культурного освітлення» (1929, с. 14). Дослідник виокремлює тип читача-мрійника, який «доповнює прочитане власними здогадами», тип читача-талмудиста, що «вишукує в прочитаному захований сенс і відповіді на свої казуїстичні запитання», тип читача, «який звик до езопівської мови і читання “між рядків”» (1929, с. 15).

Показово, що багато питань, пов'язаних із осмисленням читання як прояву рецепції, широкий спектр яких визначив Д. Чижевський уже в ранній праці «До психології читача та читання» (1929), а також сам підхід, який він обґрунтував, набувають особливої актуальності, як уже зауважувалось, і через декілька десятиліть. Окрім поглядів Г.-Г. Гадамера, винятково суголосні з думками українського автора розмисли найяскравіших представників рецептивної естетики Г.-Р. Яусса та В. Ізера, зосібна останнього, викладені в дослідженні «Процес читання: феноменологічне наближення». Осмислюючи читання як герменевтичну проблему, зокрема з погляду психології, німецький учений також обстоює думку про «інтерпретацію як базовий елемент процесу читання» (1996, с. 267). Переосмислюючи погляди насамперед Р. Інґардена, Е. Гуссерля, Н. Фрая, дослідник характеризує «активність читача як вид калейдоскопу перспектив, пре-інтенцій і спогадів» (1996, с. 266). У фокусі уваги автора також перебувають проблеми пам'яті, часової відстані, уяви, досвіду, світогляду читача (що впливає на формування різних типів читачів), критичного осмислення твору тощо.

Книга — це своєрідна метафора культури в «стереоскопічній» концепції культурного розвитку Д. Чижевського. До такого висновку-спостереження опосередковано підводить та вповні з ним узгоджується й інтерес ученого до самої теми «Книга як символ космосу», яку він досліджує в однойменній праці на матеріалі слов'янських літератур у «розрізі» історико-літературних епох, хоч згадка про книгу як метафору культури в розвідці відсутня (Чижевський, 2003). Принагідно варто зацентрувати на заувазі Д. Чижевського, висловленій на початку цієї роботи, щодо особливого значення книги — у широкому сенсі — передусім для митця як «людини, котра сама пише книги (чи переписує), для вченого, поета, публіциста тощо» (2003, с. 367), яку пізніше вчений-емігрант спроектує і на творчу діяльність перекладача як інтерпретатора. Процес «написання» такої книги, що тісно пов'язаний із проблемою культурної пам'яті, механізмами її сприйняття й переосмислення / трансформації, не має кінця: книга-культура кожного разу, «єднаючи читача з далеким минулим», за словами автора, наповнюється новими інтерпретаціями / сенсами, що продукують / генерують реципієнти (читачі-митці-перекладачі), продовжуючи безперервний процес її творення / читання / переосмислення. Тому Д. Чижевський, актуалізуючи проблему культурної пам'яті, надавав винятково важливого значення традиції, яка «несе духовний зміст попередньої доби далі, спочатку як ціле, пізніше — окремі лише елементи, що помалу перетворюються, переробляються, переплавляються і дістають нове оформлення або й замінюються іншими,

“новими”» (2005d, с. 18). На підставі такого концептуального спостереження учений констатував: «Можемо сформулювати стан речей в парадоксальній формі: духовні періоди мають початки, але не мають кінців» (2005d, с. 20). Особливо показовими автор вважав «нові, “барокові” обрібки старого матеріалу», що репрезентують різні сфери культури (мистецтво, філософію, політику) тощо.

Учений розглядав в означеному контексті й функціональність перекладу на різних етапах культурного розвитку. Свою думку Д. Чижевський обґрунтував на матеріалі перекладної поєв'ї, яка «у добу ренесансу і бароко, наганяючи занедбаний час, переповняє літературу сюжетами та стилістичними елементами минулого, зокрема середньовіччя. Часто така праця над уже “вмираючим” або й інде давно “похованим” матеріалом цілком входить у рамки стилістичної праці сучасності» (2005b, с. 31). Спостереження автора вражає нині своєю актуальністю, відлунюючи й у поглядах дослідників культурної пам'яті. Зосібна А. Ассман, яка (переосмислюючи здобутки попередників) також трактує читання як джерело появи нових сенсів і наголошує на його інтерпретативних можливостях, обстоює великий стимулювальний потенціал накопичувальної частини культурної пам'яті для подальшого культурного розвитку.

Засадничі принципи методології ученого-компаративіста, що виразно проступають / окреслюються вже в його ранніх студіях, засвідчують багатогранність теоретико-методологічної парадигми, яку визначає міждисциплінарний характер. Усе це переконливо демонструє піднесення на новий рівень тогочасної вітчизняної науки, яка мала власну традицію та здобутки, вирізнялася своєю специфікою (на чому наголошував Л. Білецький), а також нерідко випереджала розвиток закордонної. Увага Д. Чижевського в першій половині ХХ століття до проблем рецептивної естетики крізь оптику культурної пам'яті (з акцентом на її функціональності щодо розвитку / трансформації стилю, традиції), застосування рецептивного підходу, який автор поєднує з багатьма іншими, має принципово важливе значення стосовно питання про місце української науки про літературу у світовому контексті, адже «визнання за проблемою сприйняття центральної позиції, як стверджують дослідники, перебудовує літературознавчі дослідження, переформатовує традиційні концепції» (Markiewicz et al., 1976, с. 385). Отже, те, як Д. Чижевський осмислював проблеми художньої рецепції (з наголосом на інтерпретативних ресурсах означеного багаторівневого явища), зокрема психології читання, указувало перспективи для подальшого розвитку галузі й водночас готувало ґрунт для становлення перекладознавчих поглядів ученого — вагомого складника його компаративістської моделі.

Покликання

- Ассман, А. (2014). *Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті* (К. Дмитренко, Л. Доронічева, & О. Юдін, Пер.). Ніка-Центр.
- Брайко, О. (2009). Українська компаративістика другої половини ХХ — початку ХХІ століття. У *Національні варіанти літературної компаративістики* (с. 386–438). Стило.
- Будний, В. (2008). Між дисциплінами: розширення контекстів літературознавчої галузі чи зміна статусу? *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, 44(1), 22–31.
- Василенко, В. (2023). Дослідження Дмитра Чижевського: культура, епоха, стиль. *Вісник НАН України*, 9, 42–61. <https://doi.org/10.15407/visn2023.09.042>
- Гнатюк, М. (2017). Українське класичне літературознавство і деякі проблеми сучасної рецептивної естетики. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Літературознавство»*, 46, 13–31. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/9157>
- Грабович, Г. (2003). Теорія та історія: «горизонт сподівань» і рання рецепція нової української літератури (Prolegomena). У Г. Грабович, *До історії української літератури: Дослідження, есеї, полеміка* (с. 46–126). Критика.
- Грінченко, Г. (2014). Das kulturelle Gedächtnis в сучасних дослідженнях. У А. Ассман, *Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті* (с. 9–17). Ніка-Центр.
- Гром'як, Р. (2004). Вступ. Літературознавча рецепція в компаративістичних студіях. У Р. Гром'як, & І. Папуша (Ред.), *Літературознавча рецепція і компаративістичний дискурс* (с. 9–14). Підручники і посібники.
- Гадамер, Г.-Г. (2001a). Читання і перекладання. У Г.-Г. Гадамер, *Герменевтика і поетика* (с. 145–152). Юніверс.
- Гадамер, Г.-Г. (2001b). «Еміне́нтний» текст і його істинність. У Г.-Г. Гадамер, *Герменевтика і поетика* (с. 153–175). Юніверс.
- Гадамер, Г.-Г. (2003). Спогади про Дмитра Чижевського. У Р. Мних, & Є. Пшеничний (Ред.), *Славістика. Т. 1: Дмитро Чижевський і світова славістика* (с. 175–178). Коло.
- Ізер, В. (1996). Процес читання: феноменологічне наближення. У М. Зубрицька (Ред.), *Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки* (с. 261–277). Літопис.
- Лімборський, І. (2011). Межі національної ідентичності: зустріч «свого» й «чужого» в художній свідомості як проблема художнього перекладу. У І. Лімборський, *Світова література і глобалізація* (с. 77–96). Брама-Україна.
- Мейзерська, Т. (2009). Антропологічна складова літературознавчої філософії Дмитра Чижевського. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Літературознавство»*, 27, 311–315.
- Мишанич, О. (2003). Дмитро Чижевський — історик давньої української літератури. *Слово і Час*, 4, 7–14.
- Мних, Р. (2003). PRO ET CONTRA, або Три парадокси Дмитра Чижевського. У Р. Мних, & Є. Пшеничний (Ред.), *Славістика. Т. 1. Дмитро Чижевський і світова славістика* (с. 13–20). Коло.
- Наливайко, Д. (2007). Компаративістика в системі літературознавчих дисциплін. У Д. Наливайко, *Компаративістика й історія літератури* (с. 5–42). Акта.
- Павленко, О. (2018). Художній переклад як носій культурної пам'яті. *Питання літературознавства*, 97, 175–190. <https://doi.org/10.31861/ptylit2018.97.175>
- Пельо Н. (2019). «Дмитро Чижевський — учений-енциклопедист світового рівня» [Бібліографічний список літератури]. *Наукова бібліотека Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка* <http://library.tnpu.edu.ua/index.php/bibliography-lists/276-bib-lists-liter-19/2599-chuzevskij>
- Тетеріна, О. (2004). *Художній переклад як наукова проблема в українській літературно-критичній думці ХІХ — початку ХХ ст.: компаративний дискурс* [Дисертація кандидата філологічних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка].
- Тетеріна, О. (2023). Перекладознавча концепція П. Куліша: у проєкції міждисциплінарного підходу. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: філологія*, 29, 82–104. <https://doi.org/10.34079/2226-3055-2023-16-29-82-104>
- Фізер. І. (2005). Про гадане гегельянство Дмитра Чижевського в його «Історії української літератури». *Maristerium*, 21, 54–56. <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/14222>
- Чижевський, Д. (1929). До психології читача та читання. *Книголюб*, 3–4, 12–26.
- Чижевський, Д. (2003). Книга як символ космосу. У Р. Мних, & Є. Пшеничний (Ред.), *Славістика. Т. 1. Дмитро Чижевський і світова славістика* (с. 367–398). Коло.
- Чижевський, Д. (2005a). Антична література в старій Україні. У Д. Чижевський, *Філософські твори* (Т. 2, с. 43–56). Смолоскип.
- Чижевський, Д. (2005b). Культурно-історичні епохи. У Д. Чижевський, *Філософські твори* (Т. 2, с. 24–35). Смолоскип.
- Чижевський, Д. (2005c). Платон в давній Русі. У Д. Чижевський, *Філософські твори* (Т. 2, с. 57–66). Смолоскип.
- Чижевський, Д. (2005d). Початки і кінці нових ідеологічних епох. У Д. Чижевський, *Філософські твори* (Т. 2, с. 14–23). Смолоскип.
- Шмігер, Т. (2009). *Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя*. Смолоскип.
- Espagne, M. (2009). *L'histoire de l'art comme transfert culturel*. Belin.
- Markiewicz, H., & Sławiński, J. (Eds.). (1976). *Problemy metodologiczne współczesnego literaturoznawstwa*. Wydawnictwo Literackie.
- Teterina, O. (2025). The model of comparative studies developed by the Ukrainian emigre community in the 1930s–1980s: Experience and prospects. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: філологія*, 32, 79–105. <https://doi.org/10.34079/2415-3168-2025-18-32-79-105>
- Tötösy de Zepetnek, S. (1999). From comparative literature today toward comparative cultural studies. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*, 1(3), Article 2. <https://doi.org/10.7771/1481-4374.1041>

References (translated and transliterated)

- Assmann, A. (2014). *Prostory spohadu. Formy ta transformatsii kulturnoi pamiati* [Spaces of memory: Forms and transformations of cultural memory] (K. Dmytrenko, L. Doronicheva, & O. Yudin, Trans.). Nika-Tsent.
- Braiko, O. (2009). Ukrainka komparatyvistyka druhoi polovyny XX — pochatku XXI stolittia [Ukrainian comparative studies of the second half of the 20th — early 21st century]. In *Natsionalni varianty literaturnoi komparatyvistyky* (pp. 386–438). Stylos.
- Budnyi, V. (2008). Mizh dystsyplinamy: rozshyrennia kontekstiv literaturoznavchoi haluzi chy zmina statusu? [Between disciplines: Expanding the contexts of literary studies or changing their status?]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filolohichna*, 44(1), 22–31.
- Chyzhevskiy, D. (1929). Do psykholohii chytacha ta chytannia [On the psychology of the reader and reading]. *Knyholub*, 3–4, 12–26.
- Chyzhevskiy, D. (2003). Knyha yak symvol kosmosu [The book as a symbol of the cosmos]. In R. Mnykh, & Ye. Pshenychnyi (Eds.), *Slavistyka. Vol. 1. Dmytro Chyzhevskiy i svitova slavistyka* (pp. 367–398). Kolo.
- Chyzhevskiy, D. (2005a). Antychna literatura v starii Ukraini [Ancient literature in old Ukraine]. In D. Chyzhevskiy, *Filosofski tvory* (Vol. 2, pp. 43–56). Smoloskyp.
- Chyzhevskiy, D. (2005b). Kulturno-istorychni epokhy [Cultural-historical epochs]. In D. Chyzhevskiy, *Filosofski tvory* (Vol. 2, pp. 24–35). Smoloskyp.
- Chyzhevskiy, D. (2005c). Platon v davonii Rusi [Platon in old Rus]. In D. Chyzhevskiy, *Filosofski tvory* (Vol. 2, pp. 57–66). Smoloskyp.
- Chyzhevskiy, D. (2005d). Pochatky i kintsi novykh ideolohichnykh epokh [Beginnings and ends of new ideological epochs]. In D. Chyzhevskiy, *Filosofski tvory* (Vol. 2, pp. 14–23). Smoloskyp.
- Espagne, M. (2009). *L'histoire de l'art comme transfert culturel*. Belin.
- Fizer, I. (2005). Pro hadane hehelianstvo Dmytra Chyzhevskoho v yoho "Istoriï ukrainskoi literatury". *Magisterium*, 21, 54–56. <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/14222>
- Gadamer, H.-G. (2001a). Chytannia i perekladannia [Reading and translating]. In H.-G. Gadamer, *Hermenevtyka i poetyka* (pp. 145–152). Yunivers.

- Gadamer, H.-G. (2001b). "Eminentnyi" tekst i yoho istynnist [The "eminent" text and its truth]. In H.-G. Gadamer, *Hermenevtyka i poetyka* (pp. 153–175). Yunivers.
- Gadamer, H.-G. (2003). Spohady pro Dmytra Chyzhevskoho [Memoirs about Dmytro Chyzhevskiy]. In R. Mnykh, & Ye. Pshenychnyi (Eds.), *Slavistyka. Vol. 1. Dmytro Chyzhevskiy i svitova slavistyka* (pp. 175–178). Kolo.
- Hnatiuk, M. (2017). Ukrainske klasychne literaturoznavstvo i deiaki problemy suchasnoi retseptyvnoi estetyky [Ukrainian classical literary studies and some problems of contemporary receptive aesthetics]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya "Literaturoznavstvo"*, 46, 13–31. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/9157>
- Hrabovych, H. (2003). Teoriia ta istoriia: "horyzont spodivan" i rannia retseptsiiia novoi ukrainskoi literatury (Prolegomena) [Theory and history: The "horizon of expectations" and early reception of modern Ukrainian literature]. In H. Hrabovych, *Do istorii ukrainskoi literatury: Doslidzhennia, esei, polemika* (pp. 46–126). Krytyka.
- Hrinchenko, H. (2014). Das kulturelle Gedächtnis v suchasnykh doslidzhenniakh [Cultural memory in modern research]. In A. Assmann, *Prostory spohadu. Formy ta transformatsii kulturnoi pamiaty* (pp. 9–17). Nika-Tsentr.
- Hromiak, R. (2004). Vstup. Literaturoznavcha retseptsiiia v komparatyvistychnykh studiiakh [Introduction. Literary reception in comparative studies]. In R. Hromiak, & I. Papusha (Eds.), *Literaturoznavcha retseptsiiia i komparatyvistychnyi dyskurs* (pp. 9–14). Pidruchnyky i posibnyky.
- Izer, V. (1996). Protses chytannia: fenomenolohichne nablyzhennia [The reading process: A phenomenological approach]. In M. Zubrytska (Ed.), *Slovo. Znak. Dyskurs: Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky* (pp. 261–277). Litopys.
- Limborskyi, I. (2011). Mezhi natsionalnoi identychnosti: zustrich "svoho" y "chuzhoho" v khudozhnii svidomosti yak problema khudozhnogo perekladu [Borders of national identity: Encountering the "own" and the "other" in artistic consciousness as a problem of literary translation]. In I. Limborskyi, *Svitova literatura i hlobalizatsiia* (pp. 77–96). Brama-Ukraina.
- Meizerska, T. (2009). Antropolohichna skladova literaturoznavchoi filosofii Dmytra Chyzhevskoho [The anthropological component of Dmytro Chyzhevskiy's literary philosophy]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya "Literaturoznavstvo"*, 27, 311–315.
- Mnykh, R. (2003). PRO ET CONTRA, abo Try paradoksy Dmytra Chyzhevskoho [PRO ET CONTRA, or Three paradoxes of Dmytro Chyzhevskiy]. In R. Mnykh, & Ye. Pshenychnyi (Eds.), *Slavistyka. Vol. 1. Dmytro Chyzhevskiy i svitova slavistyka* (pp. 13–20). Kolo.
- Myshanych, O. (2003). Dmytro Chyzhevskiy — istoryk davnoi ukrainskoi literatury [Dmytro Chyzhevskiy — historian of early Ukrainian literature]. *Slovo i Chas*, 4, 7–14.
- Nalyvaiko, D. (2007). Komparatyvistyka v systemi literaturoznavchyykh dystsyplin [Comparative studies in the system of literary disciplines]. In D. Nalyvaiko, *Komparatyvistyka y istoriia literatury* (pp. 5–42). Akta.
- Pavlenko, O. (2018). Khudozhnii pereklad yak nosii kulturnoi pamiaty [Literary translation as a carrier of cultural memory]. *Pytannia literaturoznavstva*, 97, 175–190. <https://doi.org/10.31861/pytlit2018.97.175>
- Pel'o, N. (2019). Dmytro Chyzhevskiy — uchenyi-entsyklopedyst svitovoho rivnia [Dmytro Chyzhevskiy — a world-class encyclopedic scholar] [Bibliographic list of sources]. <http://library.tnpu.edu.ua/index.php/bibliography-lists/276-bib-lists-liter-19/2599-chuzevskuj>
- Markiewicz, H., & Sławiński, J. (Eds.). (1976). *Problemy metodologiczne współczesnego literaturoznawstwa*. Wydawnictwo Literackie.
- Shmihir, T. (2009). *Istoriia ukrainskoho perekladoznavstva XX storichchia* [History of Ukrainian translation studies in the 20th century]. Smoloskyp.
- Teterina, O. (2004). *Khudozhnii pereklad yak naukova problema v ukrainskii literaturno-krytychnii dumtsi XIX — pochatku XX st.: komparatyvnyi dyskurs* [Literary translation as a scholarly problem in Ukrainian literary-critical thought of the 19th — early 20th centuries: Comparative discourse] (Doctoral dissertation, Taras Shevchenko National University of Kyiv).
- Teterina, O. (2023). Perekladoznavcha kontseptsiiia P. Kulisha: u proiektii mizhdystyplinarnoho pidkhodu [P. Kulish's translation studies concept: In the projection of an interdisciplinary approach]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: filolohiia*, 29, 82–104. <https://doi.org/10.34079/2226-3055-2023-16-29-82-104>
- Teterina, O. (2025). The model of comparative studies developed by the Ukrainian emigre community in the 1930s–1980s: Experience and prospects. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: filolohiia*, 32, 79–105. <https://doi.org/10.34079/2415-3168-2025-18-32-79-105>
- Tötösy de Zepetnek, S. (1999). From comparative literature today toward comparative cultural studies. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*, 1(3), Article 2. <https://doi.org/10.7771/1481-4374.1041>
- Vasylenko, V. (2023). Doslidzhennia Dmytra Chyzhevskoho: kultura, epokha, styl [Research on Dmytro Chyzhevskiy: culture, epoch, style]. *Visnyk NAN Ukrainy*, 9, 42–61. <https://doi.org/10.15407/visn2023.09.042>

Olga Teterina

Shevchenko Institute of Literature of NAS of Ukraine, Ukraine

THE PROBLEM OF LITERARY TRANSLATION IN THE VIEWS OF D. CHYZHEVSKYI AS A COMPARATIST THROUGH THE LENS OF CULTURAL MEMORY

Part one

A book as a metaphor for culture: between the past and the future.

Reading — perception — interpretation

This work is the first comprehensive analysis of the views of one of the leading representatives of Ukrainian literary studies abroad, D. Chyzhevskiy, on translation as a multifaceted scientific problem, which is the subject of the proposed study. The purpose of the work and the tasks it entails are to study the author's translatology concept (with an emphasis on its integrity) as a significant component of the scholar's comparative model through the lens of cultural memory. The work applies the achievements of historical-comparative, contextual analysis, and methods of receptive-aesthetic and cultural-historical schools.

The results. The first part of the study examines principles of the receptive approach, which D. Chyzhevskiy applied in the early period of his scientific activity, in particular to the compre-

hension of reading from a psychological point of view (which until then remained unnoticed by researchers). The second part of the work proves that theoretical and methodological tools used by the scholar also reshape the study of translation as a manifestation of reception and a mechanism for interpreting / transforming cultural heritage that belongs to other nations.

D. Chyzhevskyi's translatology concept carries on the tradition of understanding literary translation in the projection of the interdisciplinary approach established, in particular, by Ukrainian scholars of the second half of the 19th — first third of the 20th centuries, and fundamentally deepens his multifaceted research (subordinating purely translation issues to general literary / cultural ones): for the first time the author draws attention to the role of translation as the most active "player" in polylogue — across time and space — not only of languages, literatures, cultures, but also of epochs and traditions, which convincingly illustrates his understanding of this phenomenon through the lens of cultural memory. Attention is focused on the fact that D. Chyzhevskyi's innovative views on literary translation simultaneously enrich the scholar's comparative model (which covers a wide range of interconnected problems of contactology and typology) and significantly clarify the idea of it.

D. Chyzhevskyi's translatology concept, which is considered in the context of the consonant views of representatives, preeminently, of hermeneutics and receptive aesthetics, modern theories of cultural transfer, total translation, cultural memory, etc., provides every reason to decisively conclude that the émigré scholar was far ahead of his time. The researcher's innovative thoughts and ideas, while signaling the importance of expanding the boundaries of comprehensive study of the phenomenon of translation on many levels and in different contexts (with the involvement of theoretical and methodological tools of literary studies, principally comparative, philosophy, psychology, anthropology, sociology, cultural studies, etc.), not only outline the place / contribution of Ukrainian science of that time to the development of global humanities as a whole, but also indicate great prospects for future interdisciplinary studies of the specified artistic phenomenon "under the dome" of comparative studies.

Keywords: literary translation; reading; cultural memory; comparative literary studies; literary reception; influence; stimulus; interpretation.

Стаття надійшла до редколегії 12.09.2025